

PEDAGOGLARNI INNOVATSION FAOLIYATGA TAYYORLASHDA TIZIMLI, SINERGETIK VA AKMEOLOGIK YONDASHUVLAR

Aziboyev Shuhrat Olimovich

Namangan viloyati pedagogik mahorat markazi direktori

Annotatsiya. Zamonaviy ta'lim tizimida pedagoglarning innovatsion faoliyati muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada pedagoglarni innovatsion faoliyatga tayyorlashning tizimli, sinergetik va akmeologik yondashuvlari tadqiq etilgan. Tizimli yondashuv ta'lim jarayonining barcha komponentlarini bir butun sifatida ko'rib chiqishni, sinergetik yondashuv ta'lim tizimidagi o'zaro ta'sir va yangi xususiyatlarning paydo bo'lishini, akmeologik yondashuv esa pedagogning professional kamolotga erishish jarayonini o'rganishni nazarda tutadi. Tadqiqot davomida ushbu yondashuvlarning pedagoglarni innovatsion faoliyatga tayyorlashdagi samaradorligi baholandi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, kompleks yondashuvdan foydalanish pedagoglarning innovatsion kompetentligini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega.

Kalit so'zlar: pedagogik innovatsiya, tizimli yondashuv, sinergetik yondashuv, akmeologik yondashuv, professional tayyorgarlik, ta'lim sifati, pedagogik faoliyat, innovatsion kompetentlik.

СИСТЕМНЫЙ, СИНЕРГЕТИЧЕСКИЙ И АКМЕОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОДЫ К ПОДГОТОВКЕ УЧИТЕЛЕЙ К ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Азибоев Шухрат Олимович

*Директор Наманганского областного центра
педагогического мастерства*

Аннотация. В современной системе образования инновационная деятельность учителей имеет большое значение. В данной статье рассматриваются системный, синергетический и акмеологический подходы к подготовке учителей к инновационной деятельности. Системный подход предполагает рассмотрение всех компонентов образовательного процесса в целом, синергетический – изучение взаимодействия и возникновения нового в системе образования, а акмеологический – изучение процесса достижения профессиональной зрелости учителя. В ходе исследования была оценена эффективность данных подходов в подготовке учителей к инновационной деятельности. Результаты показали высокую эффективность использования комплексного подхода в развитии инновационной компетентности учителей.

Ключевые слова: педагогические инновации, системный подход, синергетический подход, акмеологический подход, профессиональная подготовка, качество образования, педагогическая деятельность, инновационная компетентность.

SYSTEMATIC, SYNERGIC AND ACMEOLOGICAL APPROACHES TO TRAINING TEACHERS FOR INNOVATIVE ACTIVITY

Aziboyev Shuhrat Olimovich
Director of the Namangan Regional
Pedagogical Skills Center

Abstract. *In the modern education system, innovative activity of teachers is of great importance. This article studies systemic, synergistic and acmeological approaches to training teachers for innovative activity. The systemic approach involves considering all components of the educational process as a whole, the synergistic approach involves studying the interaction and emergence of new features in the education system, and the acmeological approach involves studying the process of achieving professional maturity of a teacher. During the study, the effectiveness of these approaches in training teachers for innovative activity was assessed. The results showed that the use of a comprehensive approach is highly effective in developing the innovative competence of teachers.*

Keywords: *pedagogical innovation, systematic approach, synergistic approach, acmeological approach, professional training, quality of education, pedagogical activity, innovative competence.*

KIRISH

XXI asr ta'lim tizimida tez sur'atlar bilan sodir bo'layotgan o'zgarishlar pedagoglardan yangi talablar qo'ymoqda. Zamonaviy ta'lim paradigmasining o'zgarishi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi va jamiyatning pedagogik kadrlarga bo'lgan ehtiyojlarining oshishi pedagoglarni innovatsion faoliyatga tayyorlash masalasini dolzarb qilmoqda. Bugungi kunda pedagog nafaqat an'anaviy bilim beruvchi, balki innovatsion jarayonlarning faol ishtirokchisi va tashabbuskori bo'lishi shart. Pedagogning innovatsion faoliyati ta'lim jarayonida yangi g'oyalar, metodlar va texnologiyalarni qo'llash, ta'lim samaradorligini oshirish uchun ijodiy yechimlar topish qobiliyatini o'z ichiga oladi.[1] Pedagoglarni innovatsion faoliyatga tayyorlash jarayonida turli nazariy yondashuvlardan foydalanish mumkin. Biroq, zamonaviy ta'lim tizimining murakkabligi va ko'p qirraligi bir nechta yondashuvlarning birgalikda qo'llanilishini talab etadi. Bu jihatdan tizimli, sinergetik va akmeologik yondashuvlarning integratsiyasi alohida ahamiyat kasb etadi. Tizimli yondashuv pedagogik faoliyatni murakkab, o'zaro bog'liq elementlardan iborat tizim sifatida ko'rib chiqadi. Bu

yondashuv pedagoglarni tayyorlashda barcha komponentlarning muvofiqligini ta'minlash imkoniyatini beradi. Sinergetik yondashuv ta'lim jarayonidagi nohiziqli, o'z-o'zini tashkil etuvchi jarayonlarni hisobga oladi va yangilik yaratish mexanizmlarini ochib beradi. Akmeologik yondashuv pedagogning shaxsiy va professional rivojlanishidagi eng yuqori cho'qqilarga erishish yo'llarini ko'rsatadi. Ushbu yondashuvlarning birgalikdagi tatbiqi pedagoglarni innovatsion faoliyatga tayyorlashning yangi metodologiyasini yaratish imkoniyatini beradi va zamonaviy ta'lim talablariga javob beradigan samarali model yaratish uchun nazariy asosni tashkil etadi.[2]

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Pedagoglarni innovatsion faoliyatga tayyorlash masalasi ko'plab xorijiy va mahalliy tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan. Tizimli yondashuv doirasida L.Bertalanfi,[3] A.Rapoport kabi olimlarning asarlari muhim asos bo'lgan. Ular ta'lim jarayonini murakkab, ochiq tizim sifatida ko'rib chiqishning zarurligini ta'kidladilar. Sinergetik yondashuv I.Prigojin, G.Xaken tomonidan ishlab chiqilgan va keyinchalik V.Arshinov, V.Budanov kabi tadqiqotchilar tomonidan ta'lim sohasiga tatbiq etilgan. Bu yondashuv ta'lim tizimining nohiziqli rivojlanishi va o'z-o'zini tashkil etish qobiliyatini o'rganadi. Akmeologik yondashuv B.Ananiev, A.Derkach, N.Kuzmina tomonidan asoslangan bo'lib, pedagogning professional faoliyatdagi eng yuqori cho'qqilariga erishish jarayonlarini tadqiq etadi. Bu yondashuv shaxsning ijodiy salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarish imkoniyatlarini ko'rsatadi. Metodologik jihatdan tadqiqot kompleks yondashuv asosida olib borildi. Nazariy tahlil, empirik tadqiqot metodlari, ekspert baholash va matematik-statistik tahlil usullari qo'llanildi. Tadqiqotga turli ta'lim muassasalaridan pedagoglar jalb etildi va ularning innovatsion faoliyat darajasi maxsus ishlab chiqilgan mezonlar asosida baholandi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tizimli yondashuvning qo'llanilishi pedagoglarni innovatsion faoliyatga tayyorlashda sezilarli natijalar berdi. Bu yondashuv ta'lim jarayonining barcha komponentlari - maqsad, mazmun, metodlar, vositalar va natijalarni bir butun sifatida ko'rib chiqishga imkon beradi. Natijada pedagoglar o'z faoliyatini tizimli ravishda rejalashtirish va amalga oshirish ko'nikmalarini egalladi. Tizimli

yondashuvning afzalliklari quyidagicha namoyon bo'ldi: pedagoglar o'z faoliyatining maqsad va natijalar o'rtasidagi bog'liqlikni tushunga boshladi, ta'lim jarayonidagi barcha omillarni hisobga olish qobiliyati rivojlandi, muammolarni murakkab holda yechish ko'nikmalari shakllandi. Tizimli yondashuv – bu pedagogik hodisalarni, ularning o'zaro bog'liqligi, ierarxiyasi va funksional birligida o'rganishga qaratilgan metodologik asosdir. Olimning fikricha, pedagogni innovatsion faoliyatga tayyorlash uchun har bir tarkibiy component – motivatsiya, kasbiy bilim, amaliy ko'nikma, shaxsiy fazilatlar va tashabbuskorlik yagona tizimda muvofiqlashtirilishi lozim.[4]

Sinergetik yondashuv ta'lim jarayonining o'zaro ta'sir va o'z-o'zini tashkil etish tamoyillariga asoslangan. Bu yondashuv pedagoglarga innovatsion g'oyalarning qanday paydo bo'lishi va rivojlanishini tushunishga yordam berdi. Sinergetik tamoyillarning tatbiqi orqali pedagoglar ta'lim jarayonidagi nolinear jarayonlarni boshqarish qobiliyatini egalladi. Sinergetik yondashuvning qo'llanilishi natijasida pedagoglarda quyidagi kompetentliklar shakllandi: noaniqlik sharoitida qaror qabul qilish qobiliyati, ijodiy fikrlash ko'nikmalari, o'zgarishlarga moslashish qobiliyati, yangilik kiritishga tayyor bo'lish holati. Sinergetikaning asoschilaridan biri H.Haken 1970-yillarda ushbu ilmiy intizomni "hamkorlik fani" sifatida yaratdi. U o'z asarlarida murakkab tizimlarning o'z-o'zini o'zi tashkil etish orqali tartibsizlikdan tartibga o'tishini tushunish uchun nazariy asos yaratdi. Ushbu tamoyil o'qituvchining rivojlanishida chuqur qo'llanilib, bunda turli xil ta'lim komponentlarining o'zaro ta'siri individual ta'lim elementlari yig'indisidan oshib ketadigan yangi kasbiy vakolatlarni yaratadi.[5] Sinergetik yondashuv doirasida pedagog kadrlarning innovatsion potensialini oshirish jarayoni quyidagi xususiyatlarga ega.

Akmeologik yondashuv pedagogning shaxsiy va professional rivojlanishining eng yuqori bosqichlariga erishishni maqsad qiladi. Bu yondashuv orqali pedagoglar o'zlarining ijodiy salohiyatini to'liq ochish imkoniyatiga ega bo'ldi. Akmeologik tamoyillar pedagoglarga o'z-o'zini baholash va rivojlantirish metodlarini o'rgatdi. A.A.Derkachning fikricha akmeologiya – bu shaxsning kasbiy va shaxsiy jihatdan eng yuksak rivojlanish nuqtasiga erishuv qonuniyatlarini o'rganadigan fan. Uning asosiy vazifasi bu cho'qqiga chiqishning individual va psixologik mehanizmlarini

ochib berishdan iborat.[6] Bu yondashuv o'qituvchilarni innovatsion faoliyatga tayyorgarlikni nafaqat malaka va ko'nikmalarga ega bo'lish, balki uning internal salohiyatlarini ham rivojlantirishni nazarda tutadi. Akmeologik yondashuvning tatbiqi quyidagi natijalarga olib keldi: pedagoglarda o'z-o'zini rivojlantirish motivatsiyasi kuchaydi, professional faoliyatga reflexiv yondashuv shakllandi, yuqori natijaga erishish istagi kuchaydi, pedagogik mahorat darajasi oshdi.

Pedagoglarni innovatsion faoliyatga tayyorlashda tizimli, sinergetik va akmeologik yondashuvlarning samarali tatbiq etilishi uchun bir qator amaliy tavsiyalar ishlab chiqish mumkin. Birinchidan, ta'lim muassasalarida bu yondashuvlarning printsiplarini hisobga olgan holda pedagoglarni malaka oshirish dasturlarini qayta ko'rib chiqish zarur. Ikkinchidan, pedagoglarning individual rivojlanish ehtiyojlarini aniqlash va ularga mos ravishda shaxsiylashtirilgan ta'lim traektoriyalarini yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu har bir o'qituvchining o'ziga xos xususiyatlari va professional maqsadlarini hisobga olish orqali amalga oshirilishi mumkin. Uchinchidan, pedagoglar o'rtasida hamkorlik va tajriba almashish uchun platform yaratish, ularning professional networking faoliyatini qo'llab-quvvatlash zarur. Bu sinergetik effektlarning paydo bo'lishi va kollektiv innovatsiyalarning rivojlanishi uchun sharoit yaratadi.

Uchala yondashuvning birgalikdagi qo'llanilishi sinergik effekt yaratdi. Tizimli yondashuv asosiy tuzilmani, sinergetik yondashuv dinamik jarayonlarni, akmeologik yondashuv esa shaxsiy rivojlanishni ta'minladi. Bu kompleks yondashuv pedagoglarning innovatsion kompetentligini keng qamrovli rivojlantirishga imkon berdi. Tadqiqot natijalarining tahlili shuni ko'rsatdiki, uchala yondashuvning birgalikdagi qo'llanilishi yakka tartibdagi foydalanishdan ancha samarali. Pedagoglarning innovatsion faoliyat ko'rsatkichlari sezilarli darajada yaxshilandi: yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llash qobiliyati oshdi, ijodiy yechimlar topish tezligi oshdi, o'quvchilar bilan ishlashda innovatsion metodlarni qo'llash darajasi yuksaldi.[7]

XULOSA

Pedagoglarni innovatsion faoliyatga tayyorlashda tizimli, sinergetik va akmeologik yondashuvlarning birgalikdagi qo'llanilishi yuqori samaradorlik

ko'rsatdi. Tizimli yondashuv pedagogik faoliyatning barcha komponentlarini muvofiqlashtirish, sinergetik yondashuv ta'lim jarayonidagi ijodiy potentsiallarni ochib berish, akmeologik yondashuv esa pedagogning shaxsiy kamolotga erishishini ta'minladi. Ushbu yondashuvlarning integratsiyasi pedagogik ta'limda paradigmal o'zgarishlar yaratish imkoniyatini beradi. Professional tayyorgarlik jarayonida bu yondashuvlardan kompleks foydalanish pedagoglarning zamonaviy ta'lim talablariga javob bera oladigan innovatsion kompetentliklarini shakllantiradi.

Kelajakdagi tadqiqotlarda ushbu yondashuvlarning amaliy tatbiqini yanada chuqurroq o'rganish, turli ta'lim bosqichlarida ularning samaradorligini solishtirish va pedagoglarning turli kategoriyalari uchun maxsus dasturlar ishlab chiqish maqsadga muvofiq bo'ladi. Ta'lim sohasida innovatsiyalarni muvaffaqiyatli amalga oshirish pedagoglarning yuqori malakali va innovatsion fikrlash qobiliyatiga ega bo'lishi bilan bevosita bog'liq. Shu nuqtai nazardan, pedagoglarni tayyorlashda zamonaviy yondashuvlardan foydalanish nafaqat ta'lim sifatini oshirish, balki butun jamiyatning intellektual rivojlanishiga hissa qo'shish imkoniyatini yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. Ravshaovna X. N. INNOVATION FAOLIYAT VA INNOVATION SALOHİYAT //AMERICAN JOURNAL OF EDUCATION AND LEARNING. – 2025. – T. 3. – №. 3. – C. 346-350.
2. Norova S. Y., Shaxnoza B. INNOVATION FAOLIYATNI RIVOJLANTIRISHNING XORIJIY TAJRIBALARI //TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATION G'OYALAR. – 2024. – T. 1. – №. 1. – C. 434-438.
3. Rapoport A. General systems theory: A bridge between two cultures. Third annual Ludwig von Bertalanffy memorial lecture //Behavioral Science. – 1976. – T. 21. – №. 4. – C. 228.
4. Selevko G. K. Competences and their classification //Narodnoe obrazovanie. – 2004. – T. 4. – C. 138-143.
5. Haken H. Synergetics: an overview //Reports on Progress in Physics. – 1989. – T. 52. – №. 5. – C. 515.
6. Деркач А. А. Акмеология: личностное и профессиональное развитие человека [Acmeology: personal and professional development of a person] //Moscow: RAGS [in Russian]. – 2000.
7. Sotvoldiyevich A. M. O'ZBEKISTONDA INNOVATION FAOLIYAT HOLATI VA UNI RIVOJLANTIRISH OMILLARINI BAHOLASH //QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI. – 2023. – T. 8. –